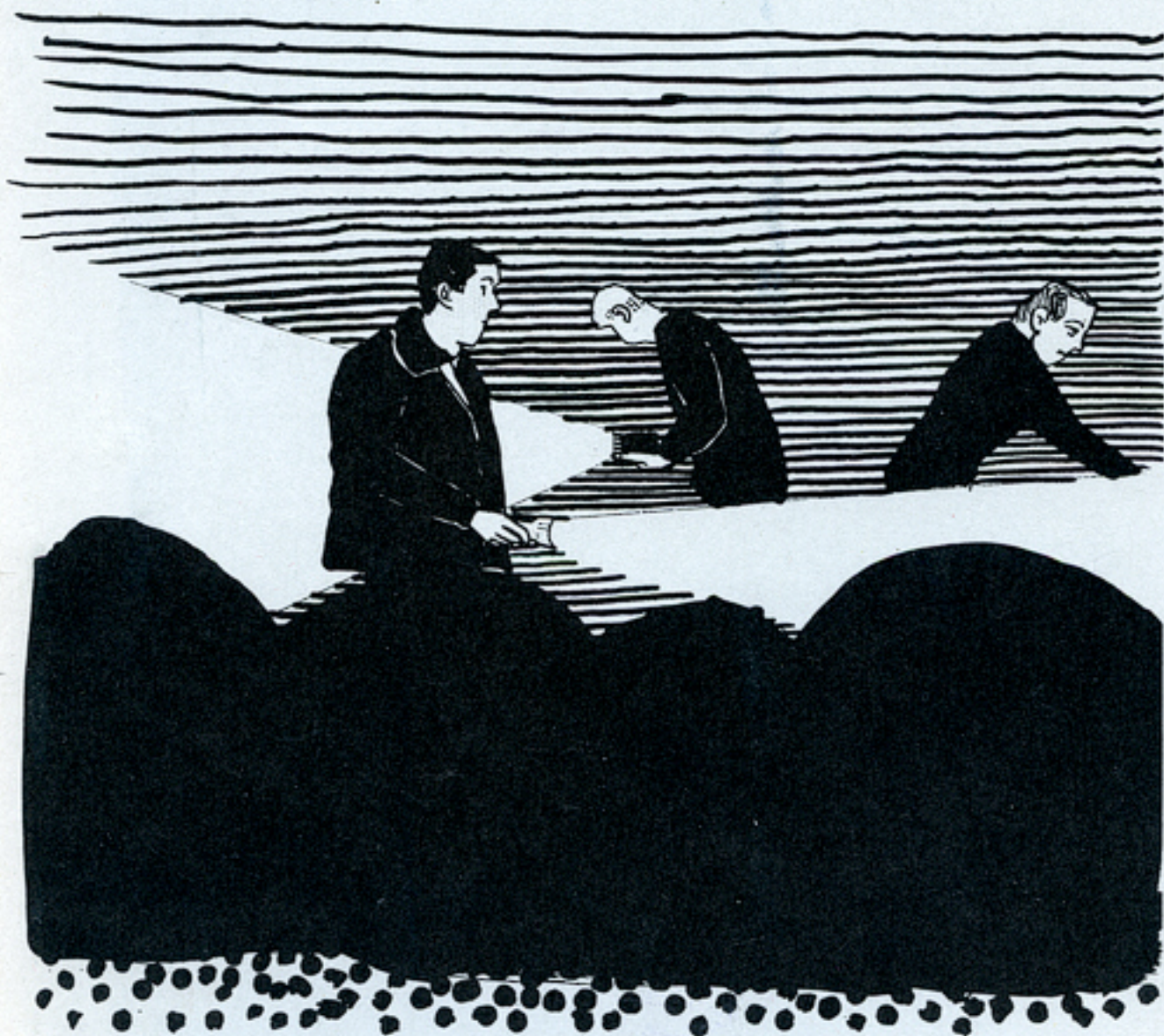

café Existens

Tidskrift för nordisk litteratur

N:r 53 · 1/1992 · **PÅ SPANING EFTER NOVELLEN**: ERIK SKYUM-NIELSEN om Niels Hav och novellens teori, ROY JACOBSEN om novellens egenart, noveller av JOHAN BERGSTRÖM, NIELS HAV, TORSTEN PETTERSSON · LARS NYGREN om Jens Bjørneboes **nattsvarta optimism** · MIKAEL VAN REIS om **tid och minne** i Christensens, Nordbrandts och Thomsens poesi · m.m.

INSLAGET OCH RÄNNINGEN

– ARS MEMORIA I INGER CHRISTENSENS, HENRIK NORDBRANDTS OCH SØREN ULRIK THOMSENS SENASTE DIKTSAMLINGAR

FÖR LYRIKEN SPELAR tidserfarenheten en nyckelroll, frågan är om det inte just är individens tidslighet som är genrens motiverande grundtema. Istället för att – som prosan – länka tiden i skildrade episoder förtätas den till punkter där minnet aktualiserar levtt liv genom att paradoxalt göra sig av med tiden som skeende, tidsutdräkt, sekvenser, »durée». Också den omedelbara iakttagelsen verkar äga en sådan mnemoteknisk återkoppling – antingen som ett igenkännande eller bristen på igenkännande. Jag är hemma eller så är jag avskild genom ett fall i tiden. Poesins ögonblick delar sig så i begäret och försakelsen, men mellan skrivaktens punkt i tiden och det förflutna rusar minnet som en skyttel i tankeväven. Livets sanna måttstock är erinringen, påpekar WALTER BENJAMIN i ett av sina samtal med BERT BRECHT i den danska exilens Svendsborg.

Därför kunde man lika gärna säga att det är erinringen som spelar en nyckelroll för genren lyrik. Den förmedlar tiden på sam-

ma vis som skriften benämner meningen. Men den benämningen har tusen vägar att gå – tre av dem kan man följa i tre danska poeters senaste böcker – INGER CHRISTENSENS *Sommerfugledalen* (Bröndum). HENRIK NORDBRANDTS *Glemmesteder* (Bröndum) och SØREN ULRIK THOMSENS *Hjemfalden* (Vindrose).

Det är tre konstnärligt och existentiellt starkt erfarna diktsamlingar som ställda sida vid sida förskjuter den lyriska formens möjligheter. Hos Christensen finner vi sonetten, hos Nordbrandt den varierade tioradningen, hos Thomsen tankemontagets lika öppna som slutna form. Det är frågan om olika generationers temperament och estetiska förutsättningar. Men det är också mycket som förenar dem, det pianomässigt precisa och lätta anslaget som tycks vara en dansk specialitet, men framför allt erfarenheten av »inre» tid. Hur traditionerna än ser ut – postromantiska, senmodernistiska eller eftersymbolistiska – är skrivakten en handling som vänder på timglasets.

*

Inger Christensens *Sommerfugledalen* är ett rekviem om femton dikter. Jag kan inte påminna mig ha läst en så suveränt komponerad helhet i senare nordisk poesi. Samlingen består närmare bestämt av fjorton sonetter plus en. Den sista raden i varje sonett är begynnelse-rad i den följande. På så vis väver Christensen en krans av dikter som ändas i den avslutande femtonde sonetten som består av alla de fjorton tidigare begynnelse-raderna. De skapar tillsammans en självklar dikt som tematiskt koncentrerar rekviets alla slingor.

Den lyriska helheten är alltså mästertligt komponerad i en sträng form. Men i *Sommerfugledalen* märks inget av ansträngning, av kompositorisk hårdflätning. Orden inpassas istället – som sig bör – fjärlslätt och sinnrikt. Motiven är de allmänt symbolistiska (underjorden, blomsterriket, Morfeus, den grå hjärnan, fjärilen, spindeln, sorgens spleen), men tonen är klarögt emily-dickinsonsk. Rimmen verkar så till den grad förlösande, sublimerande mitt i ve-motet:

Hvem er det der fortryller dette møde?
Er det min hjerne, som er bleg og grå,
der selv får lysets farver til at gløde
som andet end den sommerfugel jeg så.

Jeg så Auroras stænk af paprika.
dens blege skær af pebergrå savanne,
og tidsselfuglens træk fra Afrika
den lige vej til jordens vinterlande.

Jeg så en månemålers fine rids,
de små halvmåneformers sorte rande,
der sad på universets vingespids.

Og det jeg så var ikke kun forfløjne
syner, som en hjerne selv kan blande
med strejf af sjælefred och søde løgne.

I *Sommerfugledalens* sorgmantlade dikter är fjärilen en bild för den poetiska erinringen. Det betyder inte att det är någon enkel metafor utan snarast att den är en rörlig blick-

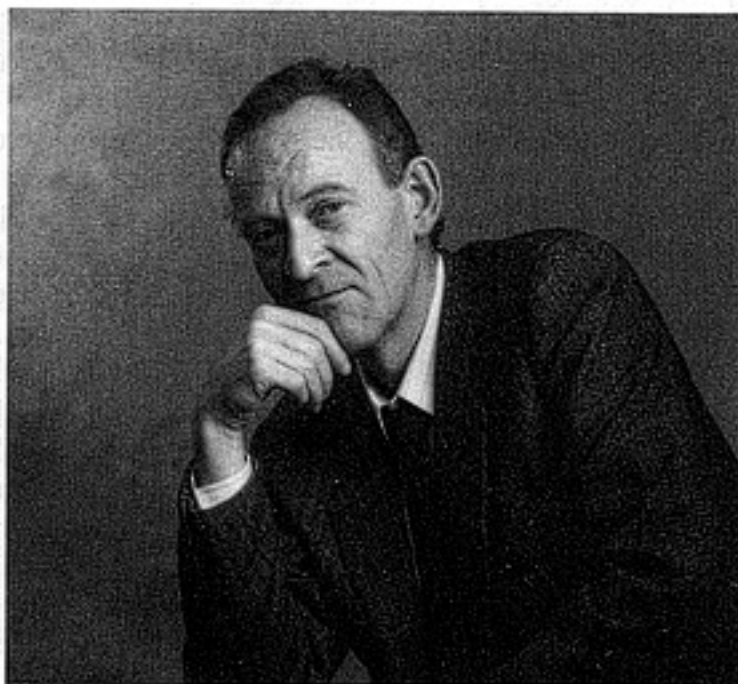
punkt. Dess betydelse förvandlas. Fjärilen vittnar om livets sommarliga högtid i makedonska Brajcinodalen –, men som minnets fjäril är den också en fladdrande bild från barndomens danska Vejle.

Alltså fjärilen som utsänd av minnets gudinna och musernas moder Mnemosyne som förenat sig med det apollinska ljuset. Fjärilen med namnet *Apollo mnemosyne* nämns i den första sonetten, men sedan är den bara en i mängden. Men som »poetisk erinring» är då fjärilens vingar dels vagt minne och dels bild i bemärkelsen flygande färgstoff, vilket skapar en dubbelhet som är detta rekviems grundstämning. Fjärilen är sommaren förtätad till ett ögonblick av ljus, men som minne återger den stundens flyktighet. I poetens öga lever den sorgglöst som ord och fenomen i ett, som erinring uppenbarar den de dödas intighet, föräldrarnas frånvaro långt ner i det förflutnas djup. Fjärilen fladdrar därför över underjordens mörker eller barndomens dal som en påminnelse om livets prakt och intighet. Men eftersom den är det som förenar nuets punkt i tiden med andra tidsöar är den också en bild för själen. Inger Christensen har noterat att grekernas ord för själen – *psykhé* – också betyder fjäril.

*

Christensens suveräna hantverk och språkkänslighet till trots följer hennes poesi ett relativt traditionellt mönster med rötter i 1800-talspoesins bestämning av poesin som melankolisk anamnesis eller bättre bestämningen av lyckan och sorgen som erinring om förlorad närvaro.

I Henrik Nordbrandts *Glemmesteder* är det – som vi förstår av titeln – helt annorlunda. Hans dikter är djupast sett nomadiska precis som LARS NORÉNS var det i det tidiga 70-talet. De byter ständigt hemort, är på väg mot nya boplatser att bryta uppfrån.

Henrik Nordbrandt 1988

Det finns inte en egentlig fixpunkt: »Mange rejser / for at have noget / at komme hjem / och fortælle om. / Så modsat / mig / som i den retning / mere ligner det / jeg var på vej til / end den jeg er.»

Jag nämnde Walter Benjamin inledningsvis. Läser man sedan hans essä »Till bilden av Proust» blir emellertid minnets skapande funktion betydligt mer komplicerad, eftersom han där talar om det »ofrivilliga minnet». Han skriver: »här är det ingalunda själva upplevelsen som spelar huvudrollen för den tillbakablickande författaren, utan erinringens väv, återupplevandets penelopearbete. Eller borde man inte snarare tala om en glömskans penelopeväv? Ligger inte det ofrivilliga återupplevandet, PROUSTS *mémoire involontaire* glömskan mycket närmare än det som vanligen kallas erinring?»

Erinringen är inslaget och glömskan ränningen. Det är mer mot den senare orten som Nordbrandts kompassnål för honom. Mot en bild som liknar dagdrömmens. Nordbrandts personliga sätt att turnera det-

ta beskrivs i bokens första tiorading: »De ting, jeg skriver ned på små afrevne lapper papir / kan jeg aldrig huske og lapperne mister jeg altid . . . De ting, jeg glemmer att skriva ned, glemmer jeg aldrig. / Således skiller jeg det konkrete fra det abstrakte . . .» Så minns han aldrig människor utan ansikten, de kan inte kategoriseras, generaliseras.

Men med tanke på att Nordbrandt nu är en diktare och det lästa är en dikt, ter sig hans slutsatser motsägelsefulla, men det kanske egentligen bara handlar om att den poetiska skriften är en plats där glömska och minne kan mötas. Nordbrandt har inte tappat bort lapparna med poetiska tioradingar, de finns där som påminnelser om vad bokstäverna inte kan generalisera, abstrahera: »I de andres / øjene møder jeg nu och da et anklagende udtryk / som om også de så det skilt, hvor bogstaverne mangler.»

Nordbrandts »glemmesteder» är en plats mellan glömska och minne, skrivet och oskrivet som är drömbart och som därmed

skapar utrymme för den specifikt *poetiska erinringen*. I en senare dikt formulerar han denna erfarenhet mer precist:

De som obemärket gik tabt på vejen
fik siden de tydeligste ansigter.
Vores erindringer slettede det individuelle
så enhver blev enhver: Dé læber, øjenvipper
dét smilehul, og dybden i dét blik.

Vogne med frosne ruder kørte dem bort.
Så mange var vi om at deltage i glemslen
at antalet var ligegyldigt
skønt enhver indprentede sig selv hos alle
med uudslettelig tydelighed.

Nomadpoeten Nordbrandt viker hela tiden av från det logiskt förväntade. Först heter det att de som glömts återkommer med de tydligaste ansiktena. De lyfts ur glömskan av en erinring, men som paradoxalt gjorde dem tydliga genom att stryka ut det individuella, säregna. Normalt identifierar vi det individuella med det tydliga och konkreta, men här är det alltså annorlunda. Det handlar om en opersonlig närvaro som hämtar sin kraft ur en känsla av igenkännande i det imaginära, istället för att låta sig bekräftas av det personligt dokumentariska. Vad Benjamin sade om Proust kan nog därför också sägas om Nordbrandt. Hans poesi har mer med imaginär glömska att göra, men en aktiv, icke-sovande glömska som materialiserar sig som erinring. Är det kroppens minne? En decentrerad viljeakt som ger den talande en mask, ett annat ansikte att tala med?

Inte undra på att Nordbrandt gärna uppehåller sig vid de hospitaliserade, vid det borttryckta och sagolandslika som talar om jakter, härar och strider i forna riken. Glömskeplatserna uppträder som det arkaiskt förflutna: »Det må have været i en anden tid et sted / så primitivt og forskelligt fra dette / at sammenligninger slet ikke kan drages».

För att åter knyta an till den första dikten i samlingen hamnar den poetiska texten mellan banala minneslistan och det som aldrig kan glömmas och därför inte behöver noteras. Den poetiska fiktionen slår sig ner vid sidan av.

(--)

Halvt mig selv, halvt den
der påstår det
med sådanne ord, som kan komme

over læberne på en arkaisk guldmaske.

Nordbrandts glömskeminne får poeten att kröka sig över vad som går att skriva och vad som inte låter sig skrivas. Däremellan finns ett »det» – ofta »ansigterne» – som dyker upp med stämman och blick. Det är precis där som Nordbrandt stöter på en yngre poet som Søren Ulrik Thomsen. Båda är hemsökta av alfabetets faktum och livets oberäknliga förskjutningar. Thomsen tar sig fram på en bläcksvart stig som leder över det tomma arkets snöfält, men att kalla honom skrifttematiker är ändå något av en inskränkning eftersom hans poesi syftar till att göra det textliga till livsspegel och inte till väggen i ett intellektuellt ekorum.

Men hans färd är ändå annorlunda jämfört med Nordbrandts. Thomsens poesi saknar de nomadiska dragen och är i vissa avseenden mer nära Christensens tunglätta rekviem. Han gör inte – på modernistiskt sätt – hemlösheten till rullande boning utan bekräftar istället idén om ett avbrutet ursprung eller hem som detta jag måste förmedla vart än det befinner sig. Den imaginära identifikationen är inte en nödutgång. Detta tema märks i bokens titel *Hjemfalden* – hemfallet eller återgången, men som tycks bekräfta att det man en gång är bruten ur alltid kommer åter i en eller annan form. Som en sorts erinringar, eller bara skuggan av dem.

Søren Ulrik Thomsen

HJEMFALDEN

Vindrose

Digte

Med i Thomsens textuella medvetenhet innebär det förstås inte någon anslutning till symbolistisk anamnesis eftersom dikten i sig blir en »ritplats» för erinringens och iakttagelsens ord. Den poetiska skriften markerar sin egen födelse och död, men därmed dubblar den också livets kollage, alla dess uppbrott i de sekunder som hjärtats puls gödslar evigheten med. I *Hjemfalden* kan man verkligen studera hur han förgrenar skrivakt och tidserfarenhet. Den dubblingen mellan liv och skrift blir särskilt suggestiv i en bild. Vad händer i den trånga port där de som skall ut ur denna värld möter dem som skall in i den? Det mötet, den skilsmässan är oavbrutet där: »Vejene mødes præcis hvor de deles / i sjælens pulserende kryds» och senare i en dikt som skall citeras i sin helhet:

Jeg fælder i staver midt i en sætning.
mens ord efter ord dejer ud af mit sprog,
digtet gendøbt i læsket kalk
blotter de største, mest hjemløse gloser:
Som tunge godsvogne hamrer de ind i hinanden,
en enorm og sælsom bevidstløshed
famler efter det sted,
hvor sjælen er loddet fast til kødet
! hvem tør skrive, når kloden står stille,
så de, der skal ind i verden, og de, der skal ud,
ikke svimler idet de passere hinanden?

Det är metafysiskt sett en nyckeldikt i *Hjemfalden* eftersom den sätter pennan, fingret på det obeskrivliga svindlande. En sådan punkt må finnas för den som talar om »hjem», likväl är det antimetafysiken eller rättare sagt antiillusionismen som är i fokus för Thomsen. Att befria romantiken och modernismen från heroismens överbud, men också att – som den milde melankoliker TJECHOV – se skillnaderna och paradoxerna i det liv som »du» lever.

I *Hjemfalden* är poeten 35 år och han skatrar detta faktum på möjliga innebörder. Det som är oerhört långt är också fruktans-

vårt kort. Tiden växer, men den går inte att tömma ur sig i »evige opbrud». För Thomsen innebär den växande tiden snarast att man ges tid att uthärda förlusten av tid, alltmedan blåsten blåser, regnet faller och solen skiner. Men »du» är förstås också det som saknas detta »jag». Det har att göra med den tjechovska grundstämningen, bristkänslan som genererar dessa dikter och som kan plötsligt lösas upp, kastas om:

Da du midt under dansen pludselig greb mig
og viste et hemmeligt trin,
blev jeg berørt
af en frygt for at miste,
men mistede frygten istedet:
Ting, der skulle være for altid,
er glemt allerede,
mens det tilfældigste strejfe
blir ved med at glimte
som kronjuvel på erindringens spir.
Hvad du gav mig i dag,
lader jeg gå videre i morgen.

Det finns en specifikt poetisk insikt som de här tre poeterna delar i olika grad och som gör erinringen till en form emellan minnet och glömskan. Erinringen blir mer retroaktivt skapande – fantasmatiskt eller drömmande – än den blir avspeglade. Kanske får den därmed också en adress till det tillkommande, precis som i KIERKEGAARDS »gjentagelse» som var ett minne riktat mot framtiden. Ett hemfall för morgondagen.

Men om den poetiska erinringen kunde man kanske också säga något annat. Den säger oss att det som blir kvar kanske inte främst är de utvalda ögonblicken utan de tillfälliga, gåtfullt sakliga och nästan tomma bilder som inte bär på genomskinligt budskap, men som utstrålar en underlig närvaro. Varför minns jag just detta? Och detta? Handen på axeln, stunden på stranden, en rostig kniv. Vid sidan av den biografiska minnesmekaniken håller poesin dessa glömskeorter i åminnelse. Det som resterar i bio-grafins alla datum.